

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційну роботу Боровинської Ірини Євгенівни на тему «Соціально-психологічні стратегії життєвої успішності внутрішньо переміщених осіб», представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 – Психологія (за спеціалізаціями)

Актуальність дисертаційної роботи. Дослідження Боровинської І. Є. «Соціально-психологічні стратегії життєвої успішності внутрішньо переміщених осіб» присвячено проблемі, актуальність якої була зумовлена потребою переосмислити та виділити стратегії, які сприяють досягненню життєвого успіху внутрішньо переміщеними особами (ВПО), які переїхали внаслідок воєнного конфлікту на сході України та анексії Криму. В умовах вимушеного переміщення людина стикається з цілою низкою проблем, таких як адаптація до нових умов проживання, пошук джерел заробітку і забезпечення родини, зміна соціального статусу, прийняття територіальною громадою. Тому виявлення соціально-психологічних стратегій життєвої успішності, їхнього змісту та особливостей реалізації серед ВПО набуває особливого значення в сучасних умовах, коли вплив цього процесу вимушеного переміщення на бачення майбутнього, вибір засобів досягання цілей та життєвої успішності є більш масштабним.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. 18222 Актуальність дисертаційного дослідження підтверджується також тим, що вона виконана в межах науково-дослідної роботи лабораторії психології мас і спільнот Інституту соціальної та політичної психології НАПН України «Психологічні стратегії адаптації спільноти до умов і наслідків воєнного конфлікту» (2016-2018 рр.), яка фінансувалася за рахунок державного бюджету (державний реєстраційний номер 0116U003300).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше автором розроблено поняття «соціально-психологічні стратегії життєвої успішності», яке визначено як спосіб взаємодії особи з іншими людьми для досягнення балансу і єдності важливих компонентів життєвої успішності, а саме: результатів активності у важливих сферах життєдіяльності (реалізація життєвого проєкту), оцінки їх як значущих; наявності емоційно піднесеного стану; задоволення потреби у самоздійсненні, самореалізації, розвитку; відчуття суб'єктивного благополуччя, гармонії, авторстві і сенсовності життя; запропоновано схему розгортання соціально-психологічних стратегій життєвої успішності, яке відбувається через усвідомлення власних життєвих цінностей, на основі яких відбувається формування життєвого проєкту, визначення можливих шляхів його реалізації, з подальшим вибором оптимальних дій, враховуючи можливі суперечності, перепони та шляхи їхнього подолання та визначено перелік соціально-психологічних стратегій життєвої

успішності: опора на підтримку близьких людей; звернення по допомогу до фахівців; дії за взірцем інших успішних людей; взаємовигідна співпраця; використання інших людей (маніпулятивна поведінка); інтеграція в спільноту; дії всупереч оточенню та обставинам;

Також до найбільш вагомих результатів дослідження слід віднести запропоноване автором застосування коучингу як інструменту активації соціально-психологічних стратегій життєвої успішності в роботі із внутрішньо переміщеними особами та визначено його переваги – індивідуальний підхід та вузьке зосередження на запиті; підвищення рівня рефлексії, життєвої успішності, задоволеності з відпочинку та взаємин із близькими, просоціальності, стресостійкості та зниженні рівня соціальної бажаності; усвідомлення власних сильних і слабких сторін; розвиток навичок аналізу та оцінки, планування, пошуку і приймання рішень, комунікації.

Подальшого розвитку набули уявлення про роль кризових подій у розгортанні життєвого успіху та особливості прояву життєвої успішності особи у зв'язку з переселенням та адаптацією до наслідків воєнного конфлікту.

Практична значущість результатів дослідження. Рецензована робота має беззаперечне *практичне значення* – її результати можуть постати основою для розробки програм інтеграції ВПО в місцеві спільноти та відновлення/досягнення ними необхідного рівня життєвої успішності з використанням ефективних соціально-психологічних стратегій. Розроблений для визначення рівня життєвої успішності питальник може бути корисним для проведення наступних емпіричних розвідок, пов'язаних із дослідженнями життєвої успішності. Матеріали дисертаційного дослідження також можуть стати допоміжними в розробці програм освітніх курсів із соціальної психології, психології особистості, психології спільнот, психології міграції, соціальної роботи, психологічного консультування тощо.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Наукові положення дисертації обґрунтовано й відображено у висновках. Отримані здобувачем найбільш суттєві результати емпірично підтверджено, відповідають поставленій меті та завданням роботи та повною мірою висвітлено в опублікованих працях. Вірогідність та обґрунтованість отриманих результатів забезпечено багатоплановим теоретичним та емпіричним дослідженням проблеми, застосуванням комплексу методів, релевантних меті та завданням дослідження, апробацією і впровадженням результатів дослідження у практичну діяльність.

Результати дослідження впроваджено в практичну роботу благодійного фонду «Психотерапевти світу для України» (застосовано в роботі із запитами ВПО та підготовці до проведення психоедукаційної роботи з пояснення процесів внутрішньої вимушеної міграції та її наслідків) та підготовку навчальних програм, пов'язаних з наданням психологічної допомоги в умовах адаптації до

наслідків воєнного конфлікту Українського інституту когнітивно-поведінкової терапії.

Повнота викладення матеріалів дисертації у роботах, які опубліковані автором. Результати дослідження оприлюднено автором на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях і семінарах. Основні результати дослідження відображено в 14 одноосібних публікаціях, із яких 6 статей – у наукових фахових виданнях, включених до переліку МОН України (5 з яких включені до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus), 1 стаття в періодичному науковому виданні іншої держави, що входить до Європейського Союзу, що включене до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus, 1 стаття в збірнику конференції держави, що входить до Європейського Союзу, 2 публікації в збірниках семінарів та конференцій країн, що входять до Європейського Союзу, 4 публікації – в інших наукових виданнях України.

Варто зазначити, що робота над дослідженням також здійснювалася автором під час наукового стажування за кордоном на базі Інституту вивчення миру та політики безпеки Гамбургського університету (м. Гамбург, Німеччина, листопад-грудень 2017) у межах наукового проекту «EPSE–Eurasian Peace Studies Exchange».

Оцінка змісту дисертації, її завершення в цілому. Дисертаційну роботу викладено на 299 сторінках, основна частина дисертації становить 192 сторінки. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел, що нараховує 247 найменувань (з них 102 англійською мовою, 3 – болгарською мовою), додатків. Робота містить 8 рисунків та 4 таблиці. Додатки включають 38 рисунків і 15 таблиць.

У *вступі* обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено об'єкт, предмет та мету дослідження, сформульовано завдання дослідження, які необхідно вирішити для досягнення поставленої мети. Представлено методи дослідження зі змістовним описом того, що саме досліджувалось ними. Розкрито наукову новизну та практичну значущість отриманих результатів, подано відомості щодо апробації та впровадження отриманих результатів.

У *першому розділі* дисертації автором здійснено ґрунтовний аналіз проблеми життєвої успішності, що дозволило розмежувати поняття «життєвий успіх» і «життєва успішність» та уточнити дефініцію останнього. Аналіз поняття «стратегія» дав підґрунтя для визначення соціально-психологічних стратегій життєвої успішності як способів взаємодії з іншими людьми для досягнення балансу і єдності важливих компонентів життєвої успішності, а саме: результатів активності у важливих сферах життєдіяльності (реалізації життєвого проекту), оцінки їх як значущих; наявності емоційно забарвленого стану; задоволення потреби в самоздійсненні, самореалізації, розвитку; відчуття суб'єктивного благополуччя, гармонії, авторства і сенсовності життя.

У другому і третьому розділах автором представлено результати емпіричної частини дослідження. Другий розділ дисертаційної роботи розкриває питання організації та проведення емпіричного дослідження соціально-психологічних стратегій життєвої успішності внутрішньо переміщених осіб. Автор аргументовано і чітко надає опис етапів дослідження, обґрунтовує вибір методів і інструментів та групи випробуваних. Представляє детальний опис процедури розробки і верифікації питальника, спрямованого на визначення рівня життєвої успішності; за результатами кількісного аналізу розкриває особливості досліджуваних груп та складові їхньої життєвої успішності.

Третій розділ дисертації присвячено аналізу спільного та відмінного у використанні соціально-психологічних стратегій життєвої успішності представників трьох груп: успішних ВПО, успішних не-ВПО, неуспішних ВПО. Такий аналіз автором здійснено на основі порівняння результатів глибинних інтерв'ю та даних, отриманих за допомогою стандартизованих методик.

Знайомство з емпіричною частиною дослідження дає можливість оцінити значний, як для кандидатських дисертацій з психології, обсяг вибірки (495 осіб) та перелік використаних кількісних і якісних емпіричних методів – це і стандартизовані методики, і глибинних інтерв'ю, а також кількісних і якісних методів математичної статистики – що дало можливість отримати статистично надійні дані та водночас детально розкрити зміст соціально-психологічних стратегій життєвої успішності.

Заслуговує схвалення розроблення автором питальника для вимірювання рівня життєвої успішності та його належне статистичне обґрунтування, що дає підстави для його використання фахівцями як в подальших психологічних дослідженнях, так і в практичній роботі.

Важливим аспектом дослідження є розкриття особливостей застосування коучингових технологій як одного із сучасних засобів активації соціально-психологічних стратегій життєвої успішності в роботі з ВПО, що ґрунтовно висвітлено у четвертому розділі роботи. За допомогою використання якісних і кількісних методів (глибинного інтерв'ю та тестування) дисертантка доводить ефективність застосування коучингу в роботі з опанування внутрішньо переміщеними особами соціально-психологічних стратегій життєвої успішності.

Зауваження щодо змісту та оформлення дисертації. Загалом констатуємо високий науковий рівень рецензованої роботи та позитивно оцінюючи її, вважаємо за доцільне висловити зауваження та побажання до деяких аспектів дисертації:

1. В теоретичній частині роботи автор звертається до аналізу процесу посттравматичного зростання та висуває припущення, що мотивація досягнення життєвої успішності та/або відновлення активності щодо подальшої реалізації життєвого проєкту або його переосмислення ВПО можуть бути наслідком досвіду переживання посттравматичного зростання (стор. 65). Натомість в емпіричній частині посттравматичне зростання ВПО, нажаль, автором не

досліджується, хоча, на наш погляд доцільно було б це зробити, щоб перевірити висунуте припущення.

2. У назві другого розділу дисертації «Етапи і процедура емпіричного дослідження соціально-психологічних стратегій життєвої успішності внутрішньо переміщених осіб» йдеться про дослідження стратегій життєвої успішності ВПО, однак в змісті підрозділів 2.3 і 2.4 дисертантка висвітлює виявлені соціально-психологічні особливості внутрішньо переміщених осіб та осіб, які не змінювали місця проживання, а також складові їхньої життєвої успішності. Натомість майже немає згадок про стратегії життєвої успішності. Виходить, що значний фрагмент дисертації відходить від заявленого в дослідженні предмета.

3. Нам видається, що на основі результатів дослідження було б корисним надати рекомендації для працівників соціально-психологічних служб щодо роботи з внутрішньо переміщеними особами, враховуючи масове переміщення населення, внаслідок повномасштабного вторгнення росії в Україну, однак це скоріше пропозиція для подальших досліджень.

Висновок про відповідність дисертації вимогам. В цілому дисертаційна робота *Боровинської Ірини Євгенівни «Соціально-психологічні стратегії життєвої успішності внутрішньо переміщених осіб»* є самостійним, цілісним і завершеним дослідженням підготовленим на правах рукопису, яке виконано за актуальною темою з використанням адекватних методів дослідження.

Робота містить нові науково обґрунтовані теоретичні та практичні результати, що свідчать про особистий внесок здобувача у розвиток соціальної психології. Дисертація відповідає спеціальності 053 – Психологія (за спеціалізаціями) та вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019) та п.10 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 № 167 (із змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022), а її автор, *Боровинська Ірина Євгенівна*, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 – Психологія (за спеціалізаціями).

Рецензент:

кандидат психологічних наук, доцент,
старший науковий співробітник
лабораторії психології мас і спільнот
Інституту соціальної та політичної
психології НАПН України

Лариса Коробка

